

OSMANLI'DA İNANÇ ALGISINDAKİ DÖNÜŞÜM BAĞLAMINDA HAÇ SEMBOLÜNE KARŞI TOPLUMSAL YAKLAŞIM

SOCIAL ATTITUDES TOWARD THE CROSS SYMBOL IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF RELIGIOUS PERCEPTIONS IN THE OTTOMAN EMPIRE

BURAK ALTUNSOY*

Sorumlu Yazar

Öz

18. yüzyıl ile belirginleşen gerileme sürecine koşut olarak alınan askeri yenilgiler ve ekonomik buhranları bu yüzyılın sonunda gerçekleşen Fransız İhtilali takip etti. Böylece ülke içerisinde bulunan gayrimüslim tebaa, hem Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçi fikir akımları hem de Düvel-i Muazzama'nın etki ve desteğiyle yavaş yavaş isyanlar çıkarmaya başladı. Esasında isyanlar devletin ilk kez yüzleştiği bir problem değildi. Öncesinde de yeniçeri, celâli, suhte ve şehzade isyanları da birer iç isyan niteliğindediydi. Fakat bu saydığımız isyanlarla 19. yüzyıl isyanlarını ayıran en önemli fark ilkinin iktidarın yönetim anlayışına karşı itiraz sonucu çıkan isyanlar olmasıyken ikincisinin mevcut düzeni yıkmak istemesi yönündeki düşüncesiydi.

Yaşanan isyanlar yalnızca devlet düzenini sarsmakla kalmadı, toplumsal bir takım değişim ve dönüşümleri de beraberinde getirdi. Öteden beri her alanda “*millet-i hâkime*” pozisyonunda olan Müslüman halk, yaşanan yeni süreçle beraber önce istemsiz bir eşitlik ardından toplumsal bir gerileme yaşamak durumunda kaldı. Osmanlı kimliğinin inkıtaya uğraması ve millet sisteminin çökmesi köklü bir takım değişimlerin de habercisi olacaktı. Devletin inanç eksenli yaşanabilecek muhtemel bir çatışmayı engellemek adına giriştiği tüm ön alma çabası ise Müslüman halkta biriken tepkilerin açığa çıkmasına giden süreci başlattı. Yaşanan bu süreç, toplumsal dönüşüm ve değişimin habercisi olan münferit bazı olayların da ateşleyicisi oldu.

Bu çalışmada Müslüman tebaanın, Hristiyanlığın en önemli sembollerinden olan haç ikonasına karşı gösterdiği tavır, mevcut konjonktür üzerinden okunmaya ve yaşanan olaylar karşısında muhtemel bir Müslüman-Hristiyan gerilimine karşı devletin aldığı pozisyon değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bunun yanında Osmanlı kimliğinin ve millet sisteminin çözülmesi yolunda bir nirengi haline gelen haç sembolüne karşı tepkiler irdelenecektir. Bu sayede son dönemde ülkede yaşanan ekonomik, siyasi ve askeri gerilemenin ve bunu merkeze alan tarih okumalarının yanında inanç eksenli değişimin ve dönüşümün de ortaya koyduğu mevcut atmosfer aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnanç, Osmanlı Devleti, Millet Sistemi, Gayrimüslim, Haç.

Abstract

Parallel to the decline that became evident in the eighteenth century, the military defeats and economic crises experienced during this period were followed by the French Revolution at the end of the century. Consequently, the non-Muslim subjects of the empire, influenced both

Araştırma Makalesi / Künye: ALTUNSOY, Burak. “Osmanlı'da İnanç Algısındaki Dönüşüm Bağlamında Haç Sembolüne Karşı Toplumsal Yaklaşım”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 116 (Aralık 2025), s. 321-338.

Araş. Gör. Dr., Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, E-mail: burakaltunsoy@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4010-9145

by the nationalist ideologies that emerged from the French Revolution and by the support and intervention of the Great Powers (Düvel-i Muazzama), gradually began to initiate uprisings. In fact, rebellions were not a phenomenon the state encountered for the first time. Earlier, the Janissary, Celali, suhte, and princely revolts had also been forms of internal uprisings. However, the main distinction between those earlier revolts and the nineteenth-century uprisings lies in their motivations: the former emerged as objections to the ruling authority's mode of governance, whereas the latter were driven by the intention to overthrow the existing order.

These uprisings not only shook the political order of the state but also brought about a series of social changes and transformations. The Muslim population, which had long held the position of the "*millet-i hâkime*" in all spheres of life, was compelled by the new circumstances to experience, first, an involuntary equality and subsequently a social regression. The disruption of the Ottoman identity and the collapse of the millet system signaled the onset of profound structural changes. Despite the state's efforts to preempt potential conflicts rooted in religious differences, these preventive measures instead initiated a process that led to the emergence of accumulated resentment among the Muslim populace. This process, in turn, became the catalyst for certain isolated incidents that heralded a major transformation based on faith.

In this study, the reaction of the Muslim subjects toward the cross icon-one of the most significant symbols of Christianity-will be examined within the framework of the prevailing political and social context, while also evaluating the stance adopted by the Ottoman state in the face of a potential Muslim-Christian tension arising from these events. Furthermore, the responses directed toward the symbol of the cross, which became a focal point in the disintegration of the Ottoman identity and the dissolution of the millet system, will be analyzed. In doing so, this study aims to shed light on the atmosphere shaped not only by the economic, political, and military decline of the late Ottoman period and the historical interpretations centered around it, but also by the transformation and change grounded in religious dynamics.

Key Words: Faith, Ottoman Empire, Millet System, Non-Muslim, Cross.

1. Millet Sistemi ve Osmanlı Kimliği Bunalımı

Osmanlı Devleti, kurulduğu andan itibaren gerçekleştirdiği fetihler neticesinde kaçınılmaz olarak çok uluslu bir devlet hüviyetine sahipti. Osman Bey'in Bizans tekfurları ile mücadelesi ve bu bölgeleri ele geçirmesi sonucu, Türk-İslam devleti olan Osmanlı içerisine Rum Ortodoks tebaa eklemlenmiş ve sonraki padişahlar zamanında devam eden fetihlerle toplumsal yapı iyiden iyiye kozmopolit bir hâle dönüşmüştü. Kurulduğu andan itibaren patrominyal yapısıyla temayüz etmiş olan devletin, gayri müslim tebaaya karşı öngördüğü hukuksal çerçeve; şer'i, örfi ve yerel hukuk kurallarını mezceden özgün bir Osmanlı yaşam profiliydi. Bu yapı içerisinde gayrimüslim tebaa, gayr-i hukuki bir durumda değildi. "*Millet sistemi*" denilen ve temelde iki unsuru (Müslüman ve gayrimüslim) barındıran bir yapının ikincil unsuruydu. Bu anlayış içerisinde Müslüman ve gayrimüslim tebaa bir "*Osmanlı*" kimliği içerisinde bir arada uzunca bir süre yaşamını sürdürdü.

Osmanlı Devleti daha kurulduğu andan itibaren çok uluslu bir yapıya sahipti. Devlet yıkılışına kadar bu çok uluslu yapısını muhafaza etti. İlerleyen süreçte ulus-devlet inşa etme gayesindeki Türkiye Cumhuriyeti'ne de mozaik bir demografik yapı miras bıraktı. 19. yüzyılda alınan askeri yenilgilerle başlayan ve Balkan Savaşı akabinde zirveye ulaşan yoğun göç hareketleri, Osmanlı içerisinde Türk nüfus yoğunluğunu artırmış olsa da bu sürece giden evrede özellikle devlet içerisinde Ortodoks ağırlıklı zimmi bir nüfus da bulunmaktaydı. Dinsel anlamda birbirinden farklı yapıları bir arada tutmak adına mevcut çeşitliliği koruyan bir sistem inşa etme zorunluluğunun farkında olan devlet, "*millet sistemi*" adını verdiği bir yapı geliştirerek farklılıklar arasında bir balans temin etmeye çalıştı. Millet kavramını bugünkü post-modern "*ulus*" anlamında kullanmak, Fransız İhtilali ile ortaya çıkan bir kavram

olduğundan, imparatorluğun uyguladığı millet sistemini “*dinsel farklılık*” anlamında değerlendirdiği düşünülebilir. Müslümanlar devletin aslı unsuruyken, gayrimüslim olarak nitelenen halklar ise temelde “*Rum milleti*”, “*Ermeni milleti*” ve “*Yahudi milleti*” olarak tasnif edilmişti. Osmanlı makamları her bir topluluğun kendine özgü sosyal yapısına saygı duyduğundan, toplulukların kendi içinde örgütlenme biçimleri arasında farklılıkları da muhafaza etmiş ve saygı göstermişti (Barkey – Gavriliş, 2015, 26; Akça, 2007, 61.).

Müslüman ve gayrimüslim tebaanın oluşturduğu genel yapı, “*Osmanlı*” kimliği altında anlam buluyor ve devlet farklı unsurları birleştiren bir tutkal vazifesi üstleniyordu. Günümüzde etnik kökenlerin ve azınlıkların aslı unsuru olan milletler, devlet nazarında önemsenmiyor veya en azından göz ardı edilme politikası güdülyordu. Her ne kadar devletin, etnik kökenleri göz ardı eden bir anlayışı olsa da yine de fert, doğduğu milletin ruhani, mâli ve idari otoritesinden topyekûn soyutlanmıyordu (Ortaylı, 1999, 81). İçlerinde önemli çatlakların varlığına rağmen, Müslüman olmayanlar bazı temel ortak deneyimleri ve değerleri ve her şeyden önce “*Osmanlılığı*” Müslüman tebaa ile paylaştı (Wasiucioneck, 2018, 73). Bu paylaşımında Müslümanlar “*millet-i hâkime*” konumunda yer alıyor ve gayrimüslimlerle olan ilişkileri şer’i ve örfi hukuka göre şekilleniyordu. Gayrimüslimler ise İslam’daki “*zimmet*” kavramına göre yönetiliyor ve dinsel aidiyetlerine göre çeşitli adlarla anılıyorlardı.¹ Bu tasnifte milli kimliklerinin göz ardı edildiğine dair en net gösterge Ermenilerin Gregoryan, Protestan ve Katolik oluşlarına göre farklı milletlere bölünmüş olmalarıydı. Yine Rum, Bulgar, Sırp ve Ulahlar içerisinde Ortodoks olanlar ise toptan Rum milleti addediliyordu (Koyuncu, 2004, 204-205).

19. yüzyılın Osmanlı Devleti adına getirdiği siyasi, askeri ve mâli buhran devletin merkezi otoritesini sarsmıştı. Bunun yanı sıra imparatorluklara büyük zarar veren ve 1815 Viyana Kongresi ile etkileri engellenmeye çalışılan Fransız İhtilali’nin ülke içerisinde oluşturduğu yıkıcı etkiler de halk üzerinde önemli tesirler oluşturdu. Ortaya çıkan yeni konjonktür, Osmanlı tebaası içerisinde birtakım kırılmaları ve toplumsal dönüşümlerin alt yapısını oluşturdu. Geline nokta 18. yüzyılda dünyada yaşanan gelişmelerin bakiyeleri 19. yüzyılda sonuçları Osmanlı tabanına etki edecek bir iklim ortaya çıkardı.

Yüzyıllardır süregelen millet sistemi ve Osmanlı kimliği algısı, Sırpın başlattığı ve Yunanistan’ın bağımsızlığı ile devam eden ayrılıkçı isyanlar neticesinde büyük yara aldı. 1750’lere kadar herhangi bir ayrılıkçı/isyankâr tutum sergilemeyen Yunanlıların bir anda bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması, gidişatı kestiren devlet adamları için şaşkınlık oluşturmaya da halk açısından beklenmedik bir durumdu (Roudometof, 1998, 21). Zira şimdye kadar iç içe yaşadıkları komşularının ayrı devlet kurma peşinde koşması, sadece Osmanlı kimliğine ve millet sistemine vurulmuş bir balta değil aynı zamanda öteden beri devam eden toplumsal birlikteliği de yıkıcı bir faaliyet

1 Her ne kadar iki unsur bir arada yaşasa da Müslümanlar ile Hristiyanları ayıran temel farklılıklar da bulunuyordu. Ebusuud Efendi’nin fetvalarında görüldüğü üzere; zimmiler şehir içinde ata binmekten, yüksek evler yapmaktan, yakalı kaftanlar giymekten ve yüksek evler yapmaktan men ediliyordu. “23. Mes’ele: Ehl-i İslam içinde olan zimmiler yüksek müzeyyen evler yapmaktan ve şehir içinde ata binmekten ve fahir kıymetli libas giymekten ve yakalı kaftanlar giymekten ve ince dülbendler ve kürkler ve sarıklar sarınmaktan vel-hasıll ehl-i İslam’a ihaneten kendüleri ta’zimi müş’ir ef’alden men’ eden hakim indellah müsab ve me’cur olur mu? El-Cevab: Olur”. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Cilt: 4, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1992, 44; M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Hukuki Statüleri (1453 – 1856)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi 2001, 426.

olarak addediliyordu. 19. yüzyılın ortalarına kadar iç ticarete ve endüstride ülkenin dörtte üçünü temsil eden gayrimüslim tebaa (Issawi, 1982, 263), bürokraside de oldukça etkiliydi.² Dahası kendi kurdukları okullarda kendi kültürlerini ve dillerini öğrenmelerine de müsaade ediliyordu (Davison, 1982, 331). Gelinek noktada yaşanan iç isyanlar ve Düvel-i Muazzama'nın bu isyanlara konsoloslar vasıtasıyla verdiği destek, isyankârları cesaretlendirirken Müslüman halk için ise toplumsal bir bakış açısı değişikliğine neden oldu (Davison, 1997, 139). Yaşanan bu süreç Müslüman halkın *millet-i hâkime* konumunun sarsılmasına neden oldu. Ahmed Cevdet Paşa, Tanzimatla birlikte başlayan bu süreci şu şekilde ifade etmektedir:

“...bi'l-cümle hukuk-ı hükûmette teba'a-i gayr-i müslime ehl-i İslâm ile müsavi add olunverdi. Ehl-i İslâmdan birçoğu 'Âba ve ecdadımızın kaniyle kazanılmış olan hukuk-i mukaddese-i milliyemizi bugün ga'ib ettik. Millet-i İslâmiyye millet-i hâkime iken böyle bir mukaddes haktan mahrum kaldı. Ehl-i İslâm'a bu bir ağlayacak ve matem edecek gündür' deyü söylenmeğe başladılar”. (Ahmed Cevdet, 1953, 68).

Yaşanan uzun savaşların ve bu savaşlar esnasında gerçekleşen iç isyanların tepkisi kaçınılmaz olarak gayrimüslimlere yansımaya başladı. Bu tepki, kitlesel olarak Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında yaşanan silahlı çatışmalar şeklinde tezahür etmedi. Çünkü böylesi bir durum, yabancı devletlerin Osmanlı iç işlerine müdahalesi için geçerli bir bahane olarak kullanılabilirdi. Haliyle devlet, ülkenin geniş sathında böylesi olayların engellenmesi için çok ciddi tedbirler aldı. Bu sıkışmışlık içerisinde Müslüman halk, tepkisini ve belki de birikmişliğini Hristiyanlara ait semboller üzerinden göstermeye başladı. Gerçekleşen bu tepkiler her ne kadar toptan ve kitlesel olarak yaşanmamış olsa da yine de toplumsal kırılmanın ipuçlarını vermesi açısından önemli içgörüler sunmaktadır. Neticede 19. yüzyıla kadar pek de karşılaşmadığımız bir tepki türü ortaya çıkmış oldu: Haç sembollerine karşı saldırı.

Osmanlı Devleti'nde son dönemde yaşanan kimlik bunalımı ve toplumsal kırılmalara dair birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar genel mânâda Osmanlı Devleti'nin son dönemde yaşadığı buhranın siyasi yansımaları üzerinden meseleyi okuma gayreti içerisinde. Bunun yanında millet sisteminin çözülme sürecine girmesi ise yine tarihçilerin öteden beri ilgisini çekmiştir.³ Bizim bu çalışmada yapmaya çalıştığımız şey ise, Osmanlı'da yaşanan kimlik bunalımını, daha lokal ve büyük oranda münferit örnekler üzerinden değerlendirerek, son dönem Osmanlı sosyal yaşantısında gerçekleşen dönüşümü tümevarımcı bir şekilde ele alma gayretidir.

2 Carter Findley'e göre; 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Hariciye Nezareti'nde çalışan gayrimüslim oranı %29'du. Carter V. Findley, “The Acid Test of Ottomanism: The Acceptance of Non-Muslims in the Late Ottoman Bureaucracy”, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, Ed. Benjamin Braude – Bernard Lewis, New York: Holmes & Meier Publishers, 1982, 345. İleride Tercüme Odaları'nın kurulması ve iç isyanlar neticesinde Rumlara menfi bakış açısına bağlı olarak bu oranın düştüğünü bilmekteyiz. Ayrıca 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Hariciye Nezareti'nde çalışan gayrimüslim şahısların listesi ve görevleri hakkında bkz. Taceddin Kayaoğlu, *Osmanlı Haricîyesinde Gayr-i Müslimler (1852-1925)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

3 Bu konu hakkında yazılmış makalelerin yanında mesela Osmanlı Ansiklopedisi'nde müstakilen millet sistemine hasredilmiş ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 4, II. Bölüm: Millet Sistemi”, Ed. Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999. Konu hakkında yapılan bazı çalışmalar için bkz. Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul: Risale Yayınları, 1996; Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839 - 1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989; 23; Cevdet Küçük, “Osmanlılarda ‘Millet Sistemi’ ve Tanzimat”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: IV, İstanbul: İletişim Yayınları, 1007-1024; İsmail Yakıt, “Millet Kavramı ve İslamiyet”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı: 225, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2005, 58-64.

Ayrıca dönemin sosyal yapısı gereği haç sembolü yalnızca Müslümanlar için değil Hristiyanlar için de yaşanan toplumsal dönüşümün bir alameti olarak addedilmiş ve haça karşı girişilen fiillerde çok daha hassas ve agresif olmuşlardır.

2. Haç Sembolüne Karşı Gerçekleşen Olumsuz Girişimler

Haç sembolü, başta Hristiyanlık olmak üzere pek çok din ve öğretide önemli bir figürdür. Yine bu sembol, M.Ö. 3000'lerde Sümerlerden başlayıp Asur, Mısır ve Hitit gibi uygarlıklar tarafından da kullanılmıştır. Fakat haçın esas Hristiyanlar için önemli olduğu ve Hz. İsa'nın haç şeklinde bir tahtada çarmıha gerilmesinden dolayı haç sembolünün şehitliğin bir ikonu olduğu bilinmektedir (Yayla, 1996, 525). Haç sembolü 3. yüzyıldan itibaren dinî bir sembol olmasının yanında şiirlere, hikâyelere, heykellere, çizim ve figürlere⁴ konu olan kültürel bir öge haline gelmeye başladı (Napoléon, 1886, 367). İslam'ın ortaya çıkışı ile Hz. Muhammed'in hadisleri doğrultusunda Müslümanlar bu sembole karşı mesafeli yaklaştı; elbise, para ve yüzüklerde haç sembolünün taşınması mekruh kabul edildi. Hulefâ-yı Râşidîn döneminde, biraz da genişleyen fetihlerin bir sonucu olarak bu sembolün Hristiyanlarda toplumsal bir karşılığının olduğu kabul gördü. Hz. Ebubekir'in hilafeti döneminde (632-634) bayram günlerinde Hristiyanların haç çıkarmalarına müsaade edildi. Hz. Ömer devrinde haç sembollerine herhangi bir zarar verilmeyeceği yönünde karar alındı. Fakat yine onun döneminde, muhtemel toplumsal sorunları engellemek adına Müslümanlarla Hristiyanların yoğun yaşadığı yerlerde Hristiyanların haç kullanımına sınırlamalar getirildi (Yayla, 1996, 525).

Şer'i hukuk esas alınarak kanunlarını vaz' eden Osmanlı Devleti'nde, erken modern dönemde haç sembolüne karşı halkın kitlesel bir tepkisini tespit edemiyoruz fakat bazı bölgelerde devlet, çıkardığı kanunlar ile haç sembolünün yıktırılmasına karar verebiliyordu.⁵ Ancak bunun bölgesel ve zamansal bir uygulama olduğu ve devamlı suretle takip edilen bir devlet anlayışı olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Jane Hathaway'e göre, Osmanlı Devleti'nde kuruluş devrinden beri uygulanan devşirme sisteminde yetişen çocukların evveliyatta Hristiyan kökenli olmaları, Yeniçeri Ocağı'nda önemli bir figür haline gelen Zülfikar kılıcında haç ikonuna benzer bir sembolün kullanılmasına yol açmıştı (Hathaway, 1999, 156). Osmanlı tebaası olan gayrimüslim halkın ise, haç sembolüne doğal olarak önemli anlamlar yüklediği bilinmektedir. Haç üzerine yemin etmek ve haçı öpmek, gerekirse ölümü göze alacak denli tehlikeli durumlardan bile yemini bozmamak için önemli bir anlam taşıyordu. Mesela Tırnova'ya bağlı Gabrova köyünde on beş-yirmi kadar kişiyi kaçıran ve daha sonra yakalanıp Tırnova'da sorguları yapılan eşkıyalardan birisi sorgusu esnasında yakalanmak üzere oldukları anda yaşanan olayları anlatırken “*biz cümlemiz kiliseye girip ibadet ettik ve kimesnemiz avdet itmeyeceğine salib üzerine yemin idüb salibi öptük*” şeklinde beyan vermişti (BOA. HR. TO. 565/38).

4 Özellikle melek figürlerine yansıyan haç sembolleri için bkz. Constantine Cavarinos, *Guide to Byzantine Iconography Volume Two*, Boston: Holy Transfiguration Monastery, 2001, 111.

5 Yavuz Sultan Selim devrinde 1516 tarihinde Bosna'da uygulanan Kanunname-i Vilayet-i Bosna'da yer alan 15. ve 16. maddeler şu şekildedir: “*Ba'zı yerlerde kadim kafir zamanından beri kilise olmayan yerlerde kilise ihdas olunmuş, onun gibi cedid ihdas olunmuş kiliseler yıkırlub ve içinde oturub tecessü-i ahval edüb diyar-ı küffara haber eden keferenin ve papasların muhkem haklarından geline ve siyasetler oluna ve yolları haçlar vaz' olunmuş, hedmolunub min ba'd edirmeyeler ve ederlerse edenlere siyaset oluna ve hangi kadının kadılığında olub men' ve def' etmeye, azline sebeb ola*”. 922 / 1516 Tarihli Kanunname-i Vilayet-i Bosna, Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 376-377

Esasında haç sembolünün kutsiyetine dair yapılan bu eylem, 19. yüzyıl ile birlikte Hristiyanlar içinde artan dinî hassasiyetin yine dinî semboller üzerinden yansımaları göstermektedir. Bu tarihten itibaren imparatorluk içerisinde hassaslaşan ve kırılanlaşan sosyal yapı, daha önceleri örneklerine çok sık rastlamadığımız sembollere karşı bu tür kutsiyet atfetme durumunu ortaya çıkarmıştır. Bunu da toplumsal bir inanç birlikteliğinin olmayışı ve kolektif milli ve dinî bir bütünleşmişliğim bulunmaması üzerinden değerlendirmek gerekmektedir. Daha önceleri haç sembolü dinî bir anlam ifade ederken artık yalnızca Hristiyanlığın değil bir zümrenin ve temsil ettiği toplumun imparatorluk içerisindeki yansımalarının da bir sembolüne dönüşmüştü. Dolayısıyla haç sembolüne karşı Müslümanların tepkisini ve Hristiyan tebaanın savunmaya geçmesini yalnızca dinî bir sembol üzerinden okumak yerine imparatorluğun kendi yönetim algısı üzerinden değerlendirmek çok daha anlamlı olacaktır.

19. yüzyıla ortaya çıkan çöküş sürecinin halk üzerinde oluşturduğu etki, içerideki gayrimüslim tebaanın gerçekleştirdiği isyanlar ve bu isyanların Avrupa'nın güçlü devletleri eliyle körüklenmesi gibi sebepler birleşince, Müslüman halkta haç sembolüne karşı bazı fiillerin gerçekleşmesi durumu ortaya çıktı. Bu fiiller bazı bölgelerde bir öç alma ve millet sisteminin çözülmesinin bir yansıması şeklinde olurken, bazen de çocuk yaşta kişiler eliyle kazara gerçekleşen basit olaylar şeklinde tezahür edecekti. Haç sembolüne karşı tespit edebildiğimiz tepkiler arasında Kadıköy Yeldeğirmeni bölgesinde jandarma tarafından gerçekleşen bir olay yer almaktaydı. Nisan 1885 yılında Yeldeğirmeni mevkiinde bir bakkal dükkanının karşısında bulunan jandarma merkezinde görevli bir jandarmanın haçı tahkir edecek davranışlarda bulunduğu Sadaret'e gönderilen tezkirede ifade ediliyordu. Haçı nasıl tahkir ettiğine dair detayların verilmediği yazıda "*hıdmet-i devlette bulunan bir jandarmanın muhtelü ş-şuur (şuuru bozulmuş) olmadıkça böyle ihlal-i asayişe bais olabilecek bir hal-i na-marzi cesaret edemeyeceği maslahatdan ve bu isnadın makul olmadığı*" belirtiliyordu. Ayrıca böyle bir olaya hükümet o denli ihtimal vermiyordu ki "*itham edilen jandarma neferi şayet saika-ı cinnetle böyle bir fiile cüret etmiş ise derhal merkumun darüşşifaya idhaliyle bu fiil ve failin ortadan kaldırılması*" bölgedeki memurlara emrediliyordu⁶. Yaşanan bu olayın, bölgede bazı karışıklıklar çıkardığını ve orada bulunan Rumların ayaklandığını "*Şehremanet-i Celilesi*"ne gönderilen rapordan anlıyoruz. İşin sakinleştiğini ve Rumların yavaş yavaş hanelerine çekildiğini bildiren bu rapor⁷, haç sembolüne karşı Rum tebaanın hassasiyetini de göstermesi açısından dikkate değer bir belgedir.

6 "*Diğer tezkire-i izbâr olduğu vechle Kadıköy'de Yeldeğirmeni nam mahalde zuhur iden uygunsuzluğa bâdi olan bir salibin tahkîr idilmesi o tarafta bulunan bakkal dükkanının karşısındaki jandarma merkezinde müstahdem bir jandarmaya atfolunup hıdmet-i devlette bulunan bir jandarmanın muhtelü ş-şuur olmadıkça böyle ihlâl-i âsâyişe bais olabilecek bir hâl-i nâ-marzi cesaret edemeyeceği maslahatdan ve bu isnâdın mâkul olmadığını her suretle isbât ve bu zemmamda bulunanları iskât ve ibtâta fevk-al-gaye bez-i mesâi ikdâmât olunmak vezâif-i mütehattîme iken bu yolda istimâl-i vazife olunmayub da bilakis şu zemmamda bulunanların tevhimâtına kuvvet virilmek gibi orada bulunan memureyn taraflarından mahsus olan muamelat kendülerinin iktidarsızlıklarını müeyyed bulunduğuna ve ithâm idilen jandarma neferi şayet saikâ-ı cinnetle böyle bir fiile cüret etmiş ise derhal merkûmun darüşşifaya idhaliyle bu fiil ve failin ortadan kaldırılması cümle vezâif-i müterettibeden bulunduğu halde memureyn-i mûmâileyhin böyle bir reviyet ibrazına dahi muvâkıf olamamaları şâyân-ı tekâbbuh görüldüğüne mebni bu babda ikfîzâ iden tedâbir-i müessirenin ifâsı muktezâ-yı emr u fermân hazret-i hilâfet-pedahiden olmağla ol babda. Fi 4 Receb sene 1302 ve fi 7 Nisan 1301.*" BOA. Y. PRK. BŞK. 9/37, lef 1.

7 "*İşin izâm idilecek derece olmadığını evvel ve ahir arz etmişdim. Şu saatte işin bütün bütün ehemmiyeti kalmadığını ve Rumların kâmilan hanelerine çekildiklerini ve iki gündür geceli gündüzlü dairede bulunduğum yine bu gece dahi dairede kaldığımı arz eylerim ferman. Fi 7 Nisan sene 301*". BOA. Y. PRK. BŞK. 9/37, lef 2.

Haça karşı gerçekleşen tepkisel fiillerin yoğun olarak yaşandığı bölge genel anlamda Rumeli'ydi. Bu durumun esasında iki gerekçesi bulunuyordu. İlk olarak; Rumeli bölgesi gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı bir coğrafyaydı. Dolayısıyla bölgede haç sembolü barındıran kilise, mezar ve diğer dini yapıların yoğunluğu daha fazlaydı. Haliyle oradaki bazı Müslümanların bu sembollerini daha kolay hedef aldığını söyleyebiliriz. İkinci olarak; devlete karşı gerçekleşen ayrılıkçı hareketlerin ilk olarak başladığı ve en yoğun gerçekleştiği bölge yine Rumeli'ydi. Özellikle Ortodoks ağırlıklı bir nüfusu barındıran bölgede Rusların, Ortodoksların hamiliğine soyunması ve Avusturya'nın bölgeyi Rusya'ya kaptırmamak adına gerçekleştirdiği eylemler neticesinde bölge güçlü devletlerin çıkar çatışmalarının yaşandığı bir yer haline gelmişti. Neticede yaşanan bu çıkar çatışmaları, bölgedeki Osmanlı otoritesini sarsıyor ve gayrimüslim tebaanın daha kolay bir şekilde ayrılıkçı eylemler gerçekleştirmesini sağlıyordu. Bu durum da bölgede yaşayan Müslüman halkın tepkisiyle karşılanıyor ve haç sembolüne karşı gerçekleşen tepkilerle su yüzüne çıkıyordu.

Haça karşı gerçekleşen fiili hareketlerin, özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde arttığını gözlemleyebiliyoruz. Bu tarihlerde artık Rumeli topraklarının ciddi bir kısmı elden çıktığı için, yaşanan olayları genellikle Arnavutluk'un İşkodra bölgesi ve geri kalan bazı topraklarda takip edebilmekteyiz. İşkodra'da gerçekleşen bir olayda yaşları altı ile on dört arasında değişen on çocuk, 1 Nisan 1887 tarihinde akşamüstü bir Latin kabrinin yanından geçerken sağa sola attıkları taşlardan biri, nehrin kenarındaki Latin kabrinin üstündeki haçı devirmiş ve bu olay üzerine derhal kırılan haç tamir ettirilerek çocukların tamamı "*her türlü ihtimal için*" tutuklanmıştı. Meclis-i İdare-i Vilayet, bu çocuklar içinden altı-yedi yaşlarındaki üç kişiyi serbest bırakmış, dokuz-on yaşlarındaki dördü ise hükümet dairesinde dört gün gözaltında tutulduktan sonra velilerine teslim edilmişti. Burada en çarpıcı olan nokta ise on üç-on dört yaşlarındaki üç çocuğun "*sairlerine ibret olması için yedi ay haps ile*" cezalandırılmış olmasıydı (BOA. DH. ŞFR. 133/42). Yaşanan bu olayda ceza alan çocuklar, her ne kadar bölgesel bir meclis tarafından cezalandırılmış olsa da hükümetin bu olayı engelleyen bir tavır takınmaması, kazaen bile yaşansa böyle olayların önüne geçmek istediğini göstermektedir.

Yine haç sembolüne karşı gerçekleşen bir fiilde, İzmir'de Rumların yoğun yaşadığı bölgede bulunan Mekteb-i İdadi'de, tuvaletlere haç işaretleri çekildiği ve bu olayların tehlikeli sonuçlara neden olabileceği okulun müdürü tarafından Maarif Nezareti'ne bildiriliyordu. Bu olayın sonuçları önemsenmiş olmalı ki mesele Yıldız Sarayı'na kadar ulaşmış ve Yıldız Saray-ı Hümayunu Baş Kitabet Dairesi'nden 27 Eylül 1890 yılında ilgililere yazılan bir yazıda; bu dönemlerde Müslümanlara isnat edilen suçlamalara bir yenisini eklemek için mi bu olayın gerçekleştiği, bu olayı kimin yaptığının tespiti ve adı geçen mektebin yalnızca Müslümanların mı yoksa karışık bir mektep mi olduğunun araştırılması istenmişti.⁸ Mevcut sorulardan nasibini alan okul müdürünün de tedbir almadığı halde şikâyet için merkeze gelmesi Serkatip Süreyya tarafından eleştiriliyordu⁹. Burada dikkati çeken husus; yaşanan bu ve buna benzer

8 1886 yılında açılan mektep, 75 yataklı ve içerisinde Rum, Ermeni ve Yahudilerin de bulunduğu karma bir okuldu. Melih Tınal, "İzmir Mekteb-i İdadisi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 3 (1998), 351.

9 "İzmir Mekteb-i İdadi helâlarında bugünlerde salib işareti çekildiği ve bu babda tedâbir muktezâsına itihâzî lüzûmunu ifâde ve beyân itmek üzere mekteb-i mezkûr müdürünün bugün Dersaadet'e gelerek Maarif Nezâreti'ne müracaat eylediği istihbâr buyurulmasıyla müdür-ü mûmâileyhin nezd-i sâmi-i sadaret-penâhilerine celbiyle mezkûr mekteb-i şakirdânı İslam ve Hristiyan olarak muhtelif bir mektep mi yoksa sarf-ı İslam mektebi midir ve bu salib işareti kimin tarafından yapılmıştır? Yoksa şu aralık İslamlara arz ve isnâd idilmek üzere Hristiyan talebe tarafından yapılmış bir şey midir ve bu babda

olayların Saray nezdinde Müslümanlara karşı birer suçlamaya sebep olabileceğine dair endişeydi. Fakat buna rağmen Babıali'nin bu tip olayları engellemeye çalıştığı da aşikârdır. Mesela Arapgir'de bir köpeğin kuyruğuna tenekeden yapılmış bir haç bağlanmış ve durum hükümete ulaşmış, bu çarpıcı olayda hükümet hemen harekete geçerek bu işi gerçekleştirenleri yakalamak için valilik kanalıyla harekete geçmişti.¹⁰ Olayın incelenmesi sırasında bazı Ermenilerin çeşitli yerlere yaftalar asarken yakalanıp tutuklandığını takip etsek de köpeğin kuyruğuna haç bağlayan kişilerin tespit edilemediğini söyleyebiliriz (BOA. Y. A. HUS. 256/14).

Farklı zaman dilimlerinde, farklı bölgelerde ve birbiriyle alakasız gibi duran bu olayların arka planında ortak bir nokta bulunmaktadır. Haç sembolüne karşı gerek bilerek gerek kazaen gerçekleşen bu tür olaylar karşısında hükümet derhal meselenin büyümesini önlemeye yönelik tedbirler almaktaydı. Bu önlemler bazen hükümet kanalıyla idari makamların uyarılması şeklinde gerçekleşirken bazen de hapis cezasına varabilecek daha katı tedbirleri ihtiva etmekteydi. Hükümetin bu türden yaklaşımı ise, meselenin toplumsal boyutunu göz ardı eden, yalnızca siyasi amaca matuf bir dizi adımlar olduğunu düşündürmektedir. Zira dışarıdan gelebilecek baskıyı engellemek adına atılan bu adımların ne Müslüman ne de gayrimüslim tebaada bir karşılığı yoktu. Ayrıca haç sembolü üzerinden ilerleyen inanç eksenli çatışmaya da bir önlem olmadığı görülmektedir. Nitekim haç sembolü ilerleyen zamanlarda dinî yönünün yanında siyasi bir sembol oldu. Osmanlı Devleti'nden ayrılan Yunanistan, kendi topraklarında bulunan bir kısım camilerin minare ve kubbesine haç takarken aslında bu siyasi sembole vurgu yapmış oluyordu.¹¹ İşin diğer bir yönü ise, hükümetin ülke içerisinde inanç eksenli yaşanan bu dönüşümü, yabancı devletlerin müdahalesini engellemek adına sert şekilde önleme çabasına rağmen Avrupalı devletler bu türden fiillere karşı Osmanlı Devleti'nin iç meselesine müdahil olmaktan geri adım atmayacaklardı.

---

mekteb idaresince nasıl tedbir ittihaz edilmiş ve bu keyfiyet mahallince ne gibi tesir hasıl eylemiştir ve kendisi oraca hiçbir güna tedbire teşebbüs itmeyerek ve işi âli hale terk ederek mi buraya gelmiştir? Buralarının müdür-ü mûmâileyhten bi'l-ittirâf istizâsıyla ve bu işaret bi'l-imha bir güne güft u güya ve uygunsuzluk vuk'una mahal virilmemek üzere lazım gelen tedâbirin ittihaz ve ifâsıyla keyfiyetin arz-ı atebe-i ulyâ kılınması muktezâ-yı irâde-i seniyye-yi cenâb-ı padişahîden bulunmuş olmağla ol babada emr u ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir. Fi 12 Safer sene 308 ve fi 10 Eylül 306. Serkatib hazret-i şehri-i yar bende Süreyya" BOA. İ. DH. 1197/93679.

10 "Arapgir'de köpek kuyruğuna tenekeden bir salib bağlandığı görüleb mütecâsirleri derdest-i tahkik idüğü kaimmakamlığa iş'ar olunması üzerine beher-hal faillerinin meydana çıkarılması hakkında mükerreren icrâ-yı tebligât kılınmış ise de bu kere de vârid olan telgraftamede henüz bir emâre alınmadığı bildirilmiş ve yine taharrîyat ve tahkikata bigâyet-i iğna ile devam idilmesi cevaben yazılmış olduğu marûzdur ferman fi 20 Kanun-ı Sani sene 307 Rauf". BOA. Y. A. HUS. 256/16.

11 Yunanistan'ın Hanya'da bulunan Hünkar Camii'nin minaresine Yunan bayrağı asma ve kapısına haç takması ile ilgili yazılan bir mektup için bkz. Sebilürreşad, Cilt: 23, Sayı: 580, 122-123.

Fotoğraf 1. Kavala'da Bulunan İbrahim Paşa Camii'nin Kubbesine Takılan Haç
(*Şehbal*, Sayı: 85, 1 Teşrînisânî 1329 /14 Kasım 1913, s. 249).

Fotoğraf 2. Kavala'da Bir Camii'nin Minaresine Takılan Haç
(*Şehbal*, Sayı: 85, 1 Teşrînisânî 1329 /14 Kasım 1913, s. 249).

3. Haç Sembolüne Girişimlere Karşı Avrupalı Devletlerin Tutumu

Haç sembolüne karşı gerçekleşen olayların yaşandığı Balkan topraklarında özellikle Rusya'nın yayılcı politikasını engellemek adına Avusturya'nın gayrimüslimleri korur tavrı açık bir şekilde görülmüyordu. Bilhassa Kosova ve Arnavutluk civarında etkin olmaya gayret eden Avusturya, gerek 1718 Pasarofça Antlaşması'nın 11. maddesini¹² kendince yorumlayarak bölgede hamilik iddia ediyor, gerekse konsolosları vasıtasıyla gayrimüslimlerin bölgedeki ayrılıkçı hareketlerini teşvik ediyordu. Prizren'de Zeynî Müslümanlarının bölgedeki halkın yardımı ile Katolik Kilisesi'ne saldırarak bir Hristiyan'ı öldürüp ötekini yaralayıp oradaki haçları tahrip etmesi ve rahibin kaçması olayı, Osmanlı yerel idarecilerinden önce Prizren Avusturya konsolosu tarafından Avusturya sefaretine bildiriliyor ve sefaret, Osmanlı hükümetinden gerekenin yapılmasını ve bu eylemi gerçekleştirip kaçan kişilerin yakalanmasını talep ediyordu (BOA. Y.A. HUS. 256/55). Yine Kosova'da Katolik mezarlığının üzerinde bulunan bazı haçların çıkarılarak kırılması olayı üzerine Avusturya sefaretine devreye giriyor, Osmanlı hükümeti ise derhal olayın araştırılarak bu işe girişenlerin yakalanmasını bölgeye iletliyordu (BOA. BEO. 357/26718).

Balkanlarda önemli bir liman kenti olan İşkodra'da yaşanan Müslüman-Hristiyan gerginliğinde Avusturya yine boş durmuyor ve haç merkezli tartışmalarda derhal yerini alıyordu. Ramazan ayında Mart 1897 tarihinde İşkodra'da bir kilise duvarına asılan haç nedeniyle Müslümanlar ile Cizvit Hristiyanları arasında yaşanan anlaşmazlıkta Avusturya olaya müdahil oluyordu (BOA. BEO. 913/68461). Burada dikkati çeken husus; bölgede yer alan Hristiyanların öteden beri Ramazan ayına gösterdikleri hürmet ve saygıyı bir tarafa bırakarak adet olunmayan bir şekilde görünür bir haç kiliselerine asmış olmalarıdır. Bölge Hristiyanlarının bu şekilde hareket etmesinde arkalarında, başta Avusturya olmak üzere Düvel-i Muazzama'dan aldıkları destek ve artık Osmanlı kimliğinin ehemmiyetinin yok olmasını kanıtlarcasına serbest bir şekilde hareket etme şuurunu benimsemiş olmaları vardı.

İşkodra'da meydana gelen ve yine Avusturya'nın müdahil olarak yangını körüklediği başka bir hadisede ise ciddi bir iç çatışmanın kıyısından dönülmüştü. İşkodra'nın Reyol bölgesinde gerçekleşen olayda Halil Torku adında bir kişinin 1894 tarihinde inşa ettiği evinin arsası ve bahçesinin eski bir Hristiyan kabri olduğu anlaşılmıştı. Dahası buraya hâlâ bazı Hristiyan ahalî defnolunuyordu. Ayrıca bu arsada kadim bir kilisenin harabesinden kalan bir duvar vardı. Dolayısıyla bu arsa bölgede yaşayan Hristiyanlar'ın "kendi toprakları"ydı. Bu nedenle İşkodra'da bulunan rahipler yanlarında otuz kadar Hristiyan ile adı geçen kilise harabesinin duvarının bitişiğine ağaçtan mâmul büyük bir haç dikmişlerdi. Bölgede bulunan Müslüman ahalî ise bu haçın kaldırılmasını yetkililerden talep etmişti. İşkodra valisi Ferik Edib'e göre yaşanan bu olay, Hristiyanların Müslümanlar hakkındaki "*fıkr-i fesadına bir alametti*". Durumu merkeze bildiren İşkodra valisi Ferik Edib yazısının devamında bölgede

12 Pasarofça Antlaşmasının 11. maddesi şu şekildedir: "*Hazret-i İsa dininde olub Rim Papa'ya mensub olan rahiblerin hakkında Salatini pişin-i nısfat ayın zaman-ı seadetlerinde virilan ahidnamelerde mestur ve mukayyed olan mevad ve mahsusan inayet ve ihsan olunan nişan-ı âlişan ve evamir-i şerifinin mazmunu badelyevm dahi mer'i tutulmak üzere taraf-ı hümayunundan te'kid oluna şöyleki kilisalarını vaz-ı kadimi üzere tamir ve termim ve idegeldikleri ayınlerin icraya mümaneat olunmaya ve hilaf-ı şer'i şerif ve mugayir-i ahidname-i hümayun akçe mütalesile ve gayrı behane ile mezbur rahibler her ne sınıftan olur ise rencide olunmayub himaye-i padişahanemde asude hal olalar ve müşarünileyh Roma imparatorunun büyükelçisi Asitane-i Saadetime geldiklerine ve Kudus-u Şerif'de vaki ziyaretgahlarına ve bazı yerlerde vaki kiliselerine müteallik siparişlerini ilam eyleye". Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt:1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953, 66-67.*

tahkikat yapmak için buradaki Müslüman ve Hristiyan ileri gelenleri ile kocabaşının vilayet merkezine davet edildiğini ve Bölükbaşı Hüseyin Ağa marifetiyle bir heyet toplandığını bildiriyordu. Olayın çözümü için toplanan heyet henüz meseleyi çözmek için bir adım atamamışken işlerin sarpa sarmasını ve Avusturya'nın da içine girdiği büyük bir gerginliğin başlamasına neden olay bir olay yaşanacaktı: Bölgedeki bir Hristiyan'ın ölüm haberi. Bu olayın Müslüman biri tarafından gerçekleştiğini düşünen Hristiyanlardan kurulu bir grup insan silahlanmış ve bu grubun tetkik heyetini tehdit etmesi üzerine “*ahali-yi Müslime de buna mukabil silah-ı müdafaa ve muhafazaya sarılmasıyla azim bir mukatelenin vukuna ramak kalmış iken*” alınan tedbirler sonucu bir çatışma engellenmiş ancak heyet çalışmalarını yürütemeyerek dağılmıştı (BOA. BEO. 919/68853).

Yaşanan olay burada kapanmayacak ve bölgedeki haçın akıbeti artık iki taraf için de bir şeref meselesi haline dönüşecekti. İşkodra valisi, hükümetçe bu mesele çözülene kadar Hristiyanlardan Müslümanlar aleyhine bir hareket olursa bunun “*azim bir mukateleye*” (büyük bir katliama) dönüşeceği bilgisini verdikten sonra papazlar ve Hristiyan ahaliye durumu izah için merkezdeki Latin başpiskoposuna uyarılarda bulunulduğu bildirilmişti. Valinin düşüncesine göre İslam ahalisinin, haçın kaldırılması yolundaki kararlı tavrından dolayı haçın kaldırılması, eğer kaldırılmazsa kendilerinin kaldıracağı yolundaki “*şurada burada yaptıkları söylemlerden dolayı*” hükümetten gelecek emre göre hareket edilmesi gerekiyordu. Vali ayrıca Hristiyanların, haçın kaldırılmasını “*namuslarını payimal edeceğinden İslam ahalinin taleplerinin yolsuz olarak değerlendirildiğini*” aktararak durumu başpiskoposa anlattığında, zamanında bölgede Hristiyan kabri olsa da yüz yıldır bölgenin İslam ahali olduğu ve burada cebren bir haç dikmenin uygunsuz olduğu kabul ediliyordu. Dolayısıyla mesele iki din arasındaki siyasi ve toplumsal kırılmanın sebep olduğu mücadelenin haç sembolüyle müşahhas hâle geldiği bir noktaya dönüşmüş oluyordu (BOA. BEO. 919/68853).

Olay iyiden iyiye karmaşık bir hal almışken tam bu noktada bölgedeki Hristiyan din adamları, yaşanan olayları Avusturya konsolosuna aktarmış ve 19. yüzyılda sıklıkla göreceğimiz üzere bir iç mesele, dış mesele hâline dönüşüvermişti. Hristiyan din adamları Avusturya konsolosuna; haçın kaldırılmasının yalnızca bölge Hristiyanları için değil bütün Hristiyan aleminin namusuna dokunur bir durum olduğunu aktarmıştı. Vali telgrafının sonunda bölgedeki olayların pek de iyi görünmediğini ve bir silah patlaması durumunda bölgenin karışacağını şu sözlerle aktarıyordu:

“*Maazallah Reyol'de bir silah patlayacak olur ise cibâl-i sa'ireye de hatta kasabaya da sür'âtle azim bir fenâlık zuhûra geleceği cihetle vilâyetçe bir günâ fenalık çıkmaması zımnında tarafeyne tebligât-ı müte'essire icrâsında ve tedâbir-i lâzime ittihazından girü durulmuyor ise de bu mesele burada dâhi ikâ-yi surîş (kargaşa) için tertib olunmuş bir vesile olmak ihtimaline mebni şimdiki reng ü rüveys pek iyü görülmediğinden arz-ı mâlûmat ile bu babda irâde-i aliyeye-i sadâret-penâhîlerinin istizânına cür'et kılınıp ferman. Fi 14 Ağustos 312 İşkodra Valisi Ferik Edib*” (BOA. BEO. 919/68853, lef 2).

İşkodra'nın Reyol bölgesinde yaşanan bu olay hükümeti derhal harekete geçirdi. Hükümet öncelikle bu konuda keskin bir tavır takınarak İşkodra vilayet idarecilerine, haçın derhal oradan kaldırılması konusunda talimat verdi (BOA. BEO. 922/69099). Fakat olayın hemen ardından hükümetten Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda, bölgedeki arsannın sahibi olan Halil adlı kişinin, haça herhangi bir zarar vermesi durumunda kanunen cezalandırılacağı bildirildi (BOA. BEO. 923/69157). Esasen bu tutum, hükümetin öteden beri haça karşı girişilen faaliyetlere karşı tutumuyla tutarlı ve örtüşen bir hareketti ve hükümetin İşkodra'daki bu meselede ilk andaki

gibi keskin bir tavırdan uzaklaştığını da kanıtlıyordu. Zaten hükümetten gelen bu yazıdan iki hafta sonra haç dikilen bölgede Hristiyanlara ait bir kabristan duvarı inşası ve büyük olaylara gebe olan haçın da açıkta bırakılmasına dair yazılan emir, hükümetin bir şekilde geri adım attığını göstermekteydi (BOA. BEO. 930/69750). Bunun yanında, uluslararası camiada dillendirilen ve Osmanlı iç işlerine müdahale için bir gerekçe oluşturan, Osmanlı içerisindeki Hristiyan azınlıklara kötü muamele yapıldığına dair şayanın yayılmasının istenmemesi de yine bu geri adımın mâkul bir izahı olabilir. Benzer zamanlarda Bâbüâlî İşkodra vilayetine, iki dini unsur arasında bir çatışmanın yaşanmadan gereken tedbirlerin alınmasına dair emir yazmıştı. (BOA. BEO. 1009/75658) Ayrıca haçın korunması için bir muhafaza duvarının inşa edilmesi emrini vermişti (BOA. İ. HR. 356/15; BOA. BEO. 1013/75933).

Bu noktaya kadar hükümetin olayı çözmeye gayret eden tavrı açık bir şekilde görülmekte fakat olay bir türlü yatışmamaktaydı. Hükümetin yaptığı tahkikat neticesinde, bölgede bulunan Avusturya konsolosunun, bölge halkını tahrik ettiği ve olayın bitmesini engellediği anlaşılmıştı (BOA. BEO. 1015/76111). Bu nedenle Bâbüâlî, Hariciye Nezareti'ne, Avusturya konsolosunun bölgeden uzaklaştırılması gerekliliğini ileticek fakat bunda başarılı olamayacaktı (BOA. BEO. 1044/78255). Neticede aylarca süren bu anlaşmazlık ve gerginlik hali 1897 Aralık ayına kadar devam etti ve Aralık sonunda meselenin teskin edildiğine dair Dâhiliye Nezâreti raporu yayınladı (BOA. İ. DH.1351/51). Olayda parmağı olduğu gerekçesiyle İşkodra vali yardımcısı Ohannes Efendi görevinden azledilip mazulün maaşından mahrum bırakıldı (BOA. BEO. 1050/78683; BOA. DH. MKT. 2092/50).

İşkodra'da Avusturya'nın nüfuz ve baskısı yalnızca yukarıdaki olayla sınırlı kalmamış mesela Laç köyünde Heyet-i Tahkiki'nin çeşme üzerindeki haçı yerinden biraz oynatması durumunda bile olaya derhal müdahil olmuştu (BOA. DH. ŞFR. 309/7; BOA. BEO. 2954/221496). Burada Avusturya'nın koruyuculuğuna güvenen Hristiyan din adamlarının mahmi pozisyonuna girdiği, Avusturya'nın da bölgeye nüfuz edecek ve bölge halkı üzerinde şöhretini artıracak bir hamî pozisyonunu seve seve üstlendiğini görüyoruz. Bu geniş hareket sahasından istifade eden Latin Hristiyanlar da mesela İşkodra'nın Kaçıra köyünde olduğu gibi bölgeye yeni haçlar dikme konusunda kendini serbest hissetmeye başlamıştı (BOA. DH. ŞFR.248/71).

Katolik Hristiyanları nasıl Avusturya konsolosluğunu güvenli bir liman olarak görüyorsa Rum Protestan din adamları da sıkıştıkları durumlarda İngiltere konsolosluğunu bir sığınak olarak görüyordu. Mesela Pire'de bulunan Rum Protestan kilisesine saldıran, haça zarar veren ve kendisini kovalayan kişilerden kurtulmak isteyen rahip, soluğu İngiltere konsolosluğunda alıyor ve saldırganlar da rahibi buraya kadar kovaladıktan sonra burada durmak zorunda kalıyordu. Bu olay, tıpkı haça karşı yapılan diğer saldırılar gibi kesinlikle Bâbüâlî kanadında hoş karşılanmıyor ve bu saldırıyı gerçekleştiren kişiler için "süflî", "esâfil-i nas" gibi ifadeler kullanılarak yakalanmasına dair emir veriliyordu (BOA. Y. A. HUS. 256/80). Yine hükümetin Ayastefanos'taki Rusya kabristanında bulunan haçın kasten kırılmasına sebep olanların yakalanması için Zabtiye Nezareti'ne yaptığı tebliğ de hükümetin haça karşı girişilen fiilleri hoş karşılamadığını göstermekteydi (BOA. BEO. 1034/77496). İngiltere ve Rusya özelinde yaşanan bu olaylara rağmen haç sembolüne karşı girişilen fiillerde en ciddi karşı çıkışın Avusturya'dan geldiği görülmektedir. Bunun sebebi ise, Balkanlarda yayılma politikası izleyen Avusturya'nın bölgedeki Hristiyan tebaa üzerinde bu yolla tahakküm kurma arzusudur.

Sonuç

19. yüzyıla birlikte Osmanlı Devleti'nde siyasi, askeri ve ekonomik anlamda karşılaşılan olumsuz manzara, devleti dışta olduğu kadar içeride de uğraştıran bir dizi olayların başlamasına neden oldu. Evvela uzunca bir süre başarıyla yürüttüğü istimâlet politikası ve millet sisteminin çöküşü, hemen akabinde Osmanlı kimlik bunalımını doğurdu. Bu durumun ortaya çıkışında, dışta alınan askeri yenilgilerin sebep olduğu iç problemlerin yanı sıra Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçi ayaklanmaların Osmanlı içerisindeki olumsuz tesirinin de payı vardı. Neticede 19. yüzyılın hemen başında Sırp isyanıyla başlayan milliyetçi nitelikteki isyanlar, imparatorluğun yıkılışına kadar devam etti.

İmparatorluğun çözülüş sürecinde yaşanan kimlik bunalımı, kozmopolit bir demografik yapıya sahip olan Osmanlı Devleti içerisinde Müslüman-gayrimüslim anlaşmazlığını doğurdu. Yaşanan bu anlaşmazlıkların bir kısmı doğrudan sıcak çatışmalar şeklinde ilerlerken bazen de Osmanlı kimlik çözülüşünün bir başka yönü ortaya çıktı. Asırlardır “*millet-i hâkime*” pozisyonunda olan Müslümanlar, dışarıdan destek alarak teker teker bağımsızlığını kazanan ve imparatorluğun çöküş sürecine girmesine neden olan azınlık isyanlarına karşı her zaman doğrudan kişileri hedef almadı. Bazen hedef alınan şeyler, Hristiyan tebaanın kutsal saydığı semboller oldu. Bilhassa ilk örneklerini 19. yüzyılın son dönemlerinde gördüğümüz haça karşı saldırı fiilleri bu meyandadır. Gerçekleşen bu saldırılar bazen bir hınç almanın bazen de hükümetin mevcut duruma zahiri anlamda tepkisizliğinin getirdiği toplumsal patlamanın birer yansımaları olarak tezahür etti.

Osmanlı Devleti, yaşanan bu fiillere karşı hemen her zaman itidalli ve sorun çözmeye dönük bir politika takip etti veya takip etmek zorunda kaldı. Her halükârda haç sembolüne karşı gerçekleşen ve yer yer yabancı devletlerin teşvikiyle körüklenen muhtemel bir Müslüman-Hristiyan iç savaşını o veya bu şekilde başarıyla engelledi. Fakat yine de hükümetin tüm engellemelerine rağmen münferit olayların yaşandığını arşiv belgelerinden görebilmekteyiz. Neticede hükümetin çabası ne haça karşı girişilen eylemleri tümenden engelledi ne de ülke içerisindeki gayrimüslim ve gayrimemnun halkı tatmin etmeye yetti.

Haça karşı münferiten girişilen fiiller, semboller üzerinden Osmanlı millet sisteminin çözülüşü, Osmanlılık fikir akımının inkıtaya uğraması ve uzunca bir zamandır süregelen toplumsal ahengin bozulmasına dair birtakım ipuçları sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, inanç ekseninde yaşanan algı değişimini, konjonktürel yapının dönüşümüyle eşgüdümlü olarak değerlendirmemiz gerekecektir. Osmanlı son döneminde yaşanan yenilgiler, tedhiş hareketleri ve ekonomik buhranın halkta açtığı onulmaz yaralar, Hristiyan tebaanın kutsallarından sayılan haça karşı girişilen ve hükümetin, sarayın ve Avrupalı devletlerin de müdahil oldukları münferit olayların yaşanmasına neden olmuştur.

Kaynaklar**Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.) 1009/75658, 1013/75933, 1015/76111, 1034/77496, 1044/78255, 1050/78683, 2954/221496, 357/26718, 913/68461, 919/68853, 922/69099, 923/69157, 930/69750.

Dahiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.) 2092/50.

Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) 133/42, 248/71, 309/7.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO.) 565/38.

İrade Dahiliye (İ. DH.) 1197/93679, 1351/51.

İrade Hariciye (İ. HR.) 356/15.

Yıldız Hususi Maruzat (Y. A. HUS.) 256/14, 256/80, 256/16, 256/55.

Yıldız Başkıtabet Dairesi Maruzat (Y. PRK. BŞK.) 9/37.

Gazeteler

Şehbal

Sebilürreşad

Telif Eserler

Ahmed Cevdet Paşa. *Tezakir I*. Yay. Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.

Akça, Gürsoy. “Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü”, *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (2007), 57-68.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*. Cilt 3, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1991.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*. Cilt 4, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1992.

Barkey, Karen – George Gavrilis. “The Ottoman Millet System: Non-Territorial Autonomy and its Contemporary Legacy”. *Ethnopolitics Formerly Global Review of Ethnopolitics*, 15/1 (2015), 24-42.

Bozkurt, Gülnihal. *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839 - 1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Carnos, Constantine. *Guide to Byzantine Iconography*. Volume Two, Boston: Holy Transfiguration Monastery, 2001.

Davison, Roderic H. “The Millets as Agents of Change in the Nineteenth-Century Ottoman Empire”, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, Ed. Benjamin Braude – Bernard Lewis, New York: Holmes & Meier Publishers, 1982.

Davison, Roderic H. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856 – 1876*. Cilt: 1, Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Papirüs Yayınları, 1997.

Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*. Cilt: 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.

Eryılmaz, Bilal. *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*. İstanbul: Risale Yayınları, 1996.

Findley, Carter V. “The Acid Test of Ottomanism: The Acceptance of Non-Muslims in the Late Ottoman Bureaucracy”, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, Ed. Benjamin Braude – Bernard Lewis, New York: Holmes & Meier Publishers, 1982.

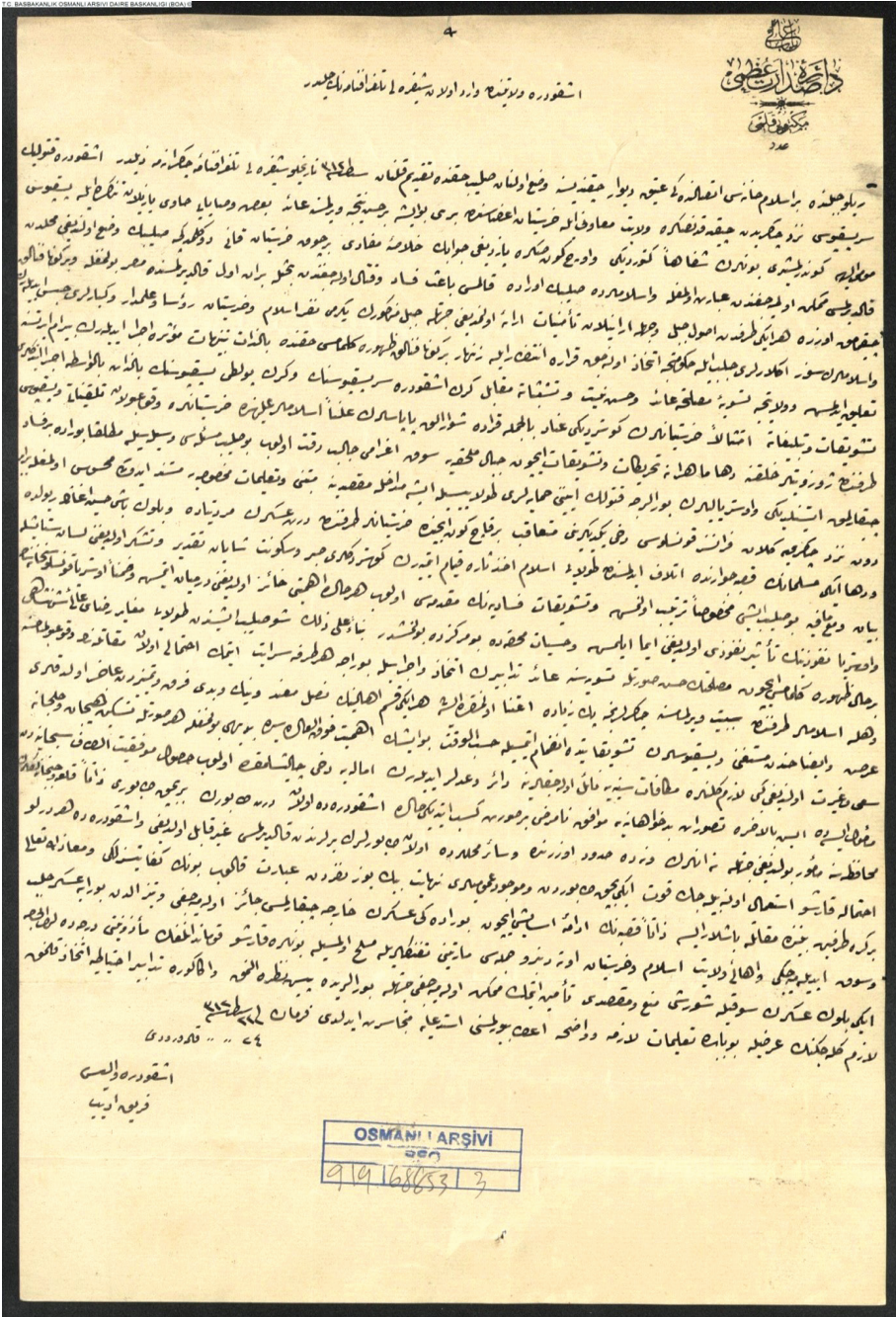
Hathaway, Jane. “Unutulan İkon: Hz. Ali’nin Kılıcı Zülfikar’ın Osmanlı Türevi”, *Cogito*, 19 (1999), 146-160.

Issawi, Charles. “The Transformation of the Economic Position of the Millets in the Nineteenth Century”, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, Ed. Benjamin Braude – Bernard

- Lewis, New York: Holmes & Meier Publishers, 1982.
- Kayaoğlu, Taceddin. *Osmanlı Hariciyesinde Gayr-i Müslimler (1852-1925)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Kenanoğlu, M. Macit. *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Gayrümüslimlerin Hukuki Statüleri (1453 – 1856)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2001.
- Koyuncu, Aşkın. “Osmanlı Kimliği Üzerine Bazı Düşünceler”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 1 (2004), 203-212.
- Küçük, Cevdet. “Osmanlılarda ‘Millet Sistemi’ ve Tanzimat”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: IV, İstanbul: İletişim Yayınları, 1007-1024.
- Napoleon, Didron Adolphe. *Christian Iconography or the History of Christian Art in the Middle Ages*, Vol. 1, London: George Bell and Sons, 1886.
- Ortaylı, İlber. “Osmanlı Kimliği”, *Cogito*, 19, (1999), 77-85.
- Roudometof, Victor. “From Rum Millet to Greek Nation: Enlightenment, Secularization, and National Identity in Ottoman Balkan Society, 1453–1821”, *Journal of Modern Greek Studies*, 16 (1998), 11-48.
- Tinal, Melih. “İzmir Mekteb’i İdadisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3 (1998), 349-356.
- Wasucioneck, Michal. “Greek as Ottoman? Language, Identity and Mediation of Ottoman Culture in the Early Modern Period”, *Cromohs (Cyber Review of Modern Historiography)*, 21, (2017-2018), 70-88.
- Yakıt, İsmail. “Millet Kavramı ve İslamiyet”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı: 225, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2005, 58-64.
- Yayla, Mustafa. “Haç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14/524-525. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Ekler

Ek 1: İşkodra Valisi Ferik Edib'in Reylo Bölgesinde Yaşanan Olaylarla İlgili Gönderdiği Rapor ve Çeviriyazısı

BEO.000919.068853.003

İşkodra Vilâyetinden Vârid Olan Şifreli Telgrafnâmenin Zeylidir

Reylo cebelinde bir İslam hânesi ittisâlindeki atık duvar hakkında yine vaz' olunan salib hakkında takdim kılınan Şubat 312 tarihli şifreli telgrafname-i çâkerâneme zeylidir. İşkodra Katolik serpiskoposu nezd-i çâkeriden çıkdıktan sonra vilayet muavini ile Hristiyan azasından biri bu işe bir hüsn-i netice verilmesine aid bazı vesâyayı hâvi yazılan tezkire ile piskopos-u mûmâileyh gönderilmişti. Bunların şifâhen gönderdiği ve üç gün sonra yazdığı cevabın hülâsa-ı müfâdi birçok Hristiyan kanı dökülmedikçe salibin vaz' olduğu mahalden kaldırılması mümkün olmayacağından ibaret olmağa ve İslamlar da salibin orada kalması bais-i fesâd ve kıtal olacağından bahisle bir an evvel kaldırılmasında musır bulmağa ve bir gûna fenalık çıkmamak üzere her iki taraftan usul-ı cebel vechle aranılan teminât irâe olunmadığı cihetle ebel-i mezkûrun yirmi nefer İslam ve Hristiyan rüesâ ve alemdâr ve kibarları habs edilerek ve İslamların söz anları celb ile hükümetçe ittihaz olunacak karara intizar ile zinhâr bir gûna fenalık zuhura gelmemesi hakkında bizzat nasihat-ı müessire-i icrâ edilerek bayram ertesine ta'lik edilmiş ve vilayetçe tesviye-i maslahâta aid ve hüsn-i niyet ve teşebbüsâta mukâbil gerek İşkodra serpiskoposunun ve gerek Polti? piskoposunun bizzat bi'l-vâsita icrâ ittikleri teşvikât ve tefligâta imtisâlen Hristiyanların gösterdiği inad bi'l-cümle şu aralık papasların alenen İslamlar aleyhinde Hristiyanlara vuk'u bulan telkinâtı ve piskopos tarafından Cizvitler halkına daha mahirâne tahrikât ve teşvikât için cebel-i mülhâkiyeye sevk-i igrâmı celb-i dikkat olub bu salib meselesi vesilesiyle mutlaka burada bir fesâd çıkarılmak istenildiği ve Avusturyalıların buralarca Katolik ayinini himayeleri dolayısıyla işe müdâhale maksadına mübtenî ve talimât-ı mahsusaya müstenîd idüğü mahsus olmağa beraber dün nezd-i çâkeriye gelen Fransız konsolosu dahi yekdiğerini müteakib birkaç gün içinde Hristiyanlar tarafından dört askerın Merdita'da ve bölükbaşı Hüseyin Ağa'nın Reyol'da ve daha iki Müslümanın kasaba civarında itlâf idilmesinden dolayı İslam ahz-ı sârâ kıyâm itmeyerek gösterdikleri sabır ve sükûnet şâyan-ı takdir ve teşekkür olduğu lisan-ı sitâyişle beyan ve mâmâfih bu salib işi mahsûsen tertib olunmuş ve teşvikât-ı fesâdiyenin mukaddimesi olub her halde ehemmiyeti hâiz olduğu dermeyan itmiş ve zimnen Avusturya konsoloshânesinin ve Avusturya nüfuzunun tesir-i nüfûzu olduğu imâ eylemiş ve hissiyât-ı muhikkâda bu merkezde bulunmuşdur. Binaen ala zâlik şu salib işinden dolayı mugâyır-ı rıza-ı aliyi-şehinşâhî bir hal zuhura gelmemesi için maslahatın hüsn-ü suretle tesviyesine aid tedâbirin ittihaz ve icrâsıyla buraca her tarafa sirâyet etmek ihtimali olan mukâtelenin vuku bulmamasına ve hele İslamlar tarafından sebebiyet verilmemesine çâkerlerimce pek ziyade itinâ olunmakta ise de her iki kısım-ı ahâlinin nasıl muannid ve nik ü bedî ferâk-ı temyizden aciz oldukları arz ve izahâden müstağni ve piskoposların teşvikâtında inzimâm etmesiyle hasbe'l-vakit bu işin ehemmiyet-i fevkaladesi de bedihî bulunmağa her suretle teskin-i heyecan ve helecana sa'y ü gayret olduğu gibi lazım gelenlere mukâfât-ı seniyyeye nâil olacaklarına dair vaadler edilerek amâleye dahi çalışılmakta olub husûl-ü muvaffâkiyet eltâf-ı sübhâniyeden ma'mul ise de iş bi'l-ahire tasvirât-ı bed-hevahâneye muvafik na-marzi bir suret kesb ettiği halde İşkodra'da olan dört taburun bir buçuk taburu zaten kal'a ve habishanelerin muhâfazasına me'mur bulunduğu cihetle ne anların ve ne de hudud üzerinde vesâir mahallerde olan taburların yerlerinden kaldırılması gayr-ı kâbil olduğu ve İşkodra'da her dürlü ihtimale karşı istimâl olunabilecek kuvvet iki buçuk taburdan ve mevcûd-u umûmileri nihayet bin yüz neferden ibaret kalub bunun kifayetsizliği ve mazallahu teala bir kere tarafeyn beyninde mukâtele başlar ise zaten kasabanın idâme-i âsâyış için buradaki askerın hârice çıkarılması ca'iz olamayacağı ve tez elden buraya asker celb ve sevk edilemeyeceği ve ahâli-i vilâyet-i İslam ve Hristiyan öteden berü cümlesi martini tüfengleriyle müsella olmaları bunlara karşı kumandanlığın mezûniyeti derecede iki bölük askerın sevkıyla şûrişi men ve maksadı te'min etmek mümkün olamayacağı cihetle buraları da piş-i nazara almak ve ana göre tedâbir-i ihtiyâtiye ittihâz kılınmak lâzım geleceğinin arzıyla bu babda tâlimat-ı lâzıma ve vâziha itâ buyurulmasını istidâya mütecâsiren edildi ferzan. Fi 22 Şubat 312. 24 Şubat 312'de kaleme vürudu. İşkodra Valisi Ferik Edib.

Extended Abstract

The meanings attributed to symbols can be profoundly significant for individuals and societies alike. While a symbol may at times represent the grandeur of the state, others may become closely associated with a particular religion. In this regard, reactions directed against a symbol are, in essence, directed against the individuals and institutions that ascribe importance to it. The cross is, in this sense, the most significant emblem for Christians. Beyond its strictly religious meaning, the cross also carries other profound connotations. Its use during the Crusades between the eleventh and thirteenth centuries is therefore particularly noteworthy.

From its foundation, the Ottoman Empire oriented itself largely towards the West, and thus the non-Muslim populations in the conquered territories naturally became subjects of the empire under the status of dhimmi. Not only did the empire refrain from interfering with their religious practices, but it also institutionalized the so-called “*millet system*,” which allowed these communities to live for centuries in relative peace and harmony. The status of non-Muslims was, in effect, the practical application of the Islamic principle of dhimmi subjects. For this reason, non-Muslim communities lived under Ottoman rule for many centuries. However, in the nineteenth century, faced with mounting military and political crises, the empire also confronted nationalist uprisings among the non-Muslim subjects with whom it had coexisted for centuries. In response, the state sought various means of suppressing these revolts. The reform process initiated by the Tanzimat Edict signaled a transformation that was also religiously significant. Within this framework, and under pressure from European powers, a series of rights were granted to non-Muslim subjects. Yet these concessions neither prevented further uprisings nor eased tensions; rather, they provoked unease among the Muslim population, which regarded itself as the “*millet-i hâkime*”. Consequently, the internal revolts of the nineteenth century, coupled with the state’s pragmatic accommodations, brought with them serious social challenges.

The long-standing harmony between Muslims and non-Muslims suffered irreparable damage during this period. Although efforts were made to mend these ruptures through the ideology of Ottomanism and the notion of “*uhuvvet*” (fraternity), the depth of the problem had already surpassed the capacity of such relatively weak remedies. As a reflection of this process, unprecedented religious conflicts and ideological divisions began to emerge between Muslim and non-Muslim communities. Meanwhile, the political, economic, and military pressures exerted on the empire by European powers prevented the government and the palace from becoming decisive actors in resolving these tensions. As a result, Muslims-long positioned as the *millet-i hâkime*-began to express their discontent with the prevailing conjuncture through certain acts directed against the cross, the symbol most sacred to Christians. It must be emphasized, however, that these symbolic acts of opposition against the cross were generally isolated incidents. They were swiftly suppressed by the state with strict measures, and the perpetrators were punished. Nevertheless, such events occasionally escalated into more complex crises, at times even involving foreign powers. Beyond this, these acts symbolized in the eyes of the populace both the empire’s perceived “inaction” and the broader process of disintegration in the nineteenth century. In some cases, tensions even approached the point of erupting into open Muslim-Christian conflict. This study seeks to interpret the disintegration of the Ottoman state in the nineteenth century through the lens of its religious framework, and specifically by examining reactions to the symbol of the cross. It proposes to analyze the suspension of the *millet system* and the ensuing social responses through the prism of symbolism, thereby offering at least a preliminary framework for understanding the religious dimension of the empire’s unraveling.